

WYSTAWY CZASOWE

FRANCUSKIE SKARBY W ZBIORACH BIBLIOTEKI KÓRNICKEJ

LA BIBLIOTHÈQUE DE KÓRNIK ET SES TRÉSORS FRANÇAIS

(23 VI – 31 X 2015)

Bogactwo zbiorów Biblioteki Kórnickiej daje wiele możliwości prowadzenia badań naukowych, przygotowywania wystaw, a także promowania jej działalności zarówno w kraju, jak i za granicą. W roku 2013 przygotowaliśmy wystawę „Przez Wielkopolskę do Paryża”, która prezentowała zbiory rękopiśmienne Biblioteki dotyczące Wielkiej Emigracji we Francji w XIX i na początku XX wieku¹. Wystawa była pokazywana m.in. w siedzibie Biblioteki Polskiej w Paryżu w październiku 2013 roku.

Z kolei w roku 2015 podjęliśmy współpracę ze Stacją Naukową Polskiej Akademii Nauk w Paryżu. Przygotowana na podstawie francuskich zbiorów Biblioteki Kórnickiej ekspozycja otwierała cykl wystaw zatytułowany „Francuskie skarby w bibliotekach i archiwach polskich” („Les trésors français des bibliothèques et archives polonaises”). Projekt wystawy zatytułowanej „Francuskie skarby w zbiorach Biblioteki Kórnickiej” obejmował dwadzieścia plansz prezentujących wszechstronnie zbiory pochodzące z terenów Francji znajdujące się w Bibliotece. Uwzględniono na nich zarówno najstarszy z manuskryptów – pochodzący z IX wieku wiersz o bitwie po Fontanetum oraz „Exposicio in regula S. Benedicti” autorstwa Smaragda, jak i unikatowe rękopisy Napoleona Bonaparte. Ze zbiorów muzealnych Zamku w Kórniku – pokazano fotografie elementów umeblowania, jak i akcesoriów życia codziennego przywiezionych z Francji do Wielkopolski głównie przez Tytusa Działyńskiego i jego córkę Jadwigę.

Uroczyste otwarcie wystawy odbyło się 23 czerwca 2015 roku w Paryżu, w siedzibie Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk na 74 rue Lauriston. Spotkanie otworzył prof. Marek Więckowski, dyrektor Stacji, który opowiedział

---

¹ Edyta Bątkiewicz, *Wystawa: Przez Wielkopolskę do Paryża, 25 III – 30 VI 2013*, „Pamiętnik Biblioteki Kórnickiej” 2013, z. 30, s. 232–233.

o wieloletnich stosunkach kulturalnych łączących Polskę z Francją. Następnie prezentacje i wykłady dotyczące zbiorów francuskich w polskich bibliotekach i archiwach przedstawili: Magdalena Biniś-Szkopek i Magdalena Marcinkowska, *La Bibliothèque de Kórnik et ses trésors français*; Agnieszka Jakuboszka, *Teofila z Działyńskich Szoldrska-Potulicka, portrait d'une dame mondaine à travers les archives francophones de Kórnik*; Jérémie Fischer, *Les différents visages de la noblesse polonaise dans les „Mémoires” de l'abbé Pochard (1796–1833)*.

Po wystąpieniach i dyskusji Magdalena Biniś-Szkopek oprowadzała gości, prezentując wystawę i opisując prezentowane zbiory. Wernisaż zgromadził ponad sto osób, głównie ze środowisk naukowych związanych ze współpracą polsko-francuską. Wystawa została umieszczona w holu głównym Stacji Naukowej Polskiej Akademii Nauk i była otwarta dla zwiedzających od 23 czerwca do 31 października 2015 roku.

Magdalena Biniś-Szkopek

W 90. ROCZNICĘ POWSTANIA FUNDACJI „ZAKŁADY KÓRNICKIE” (1–31 VII 2015)

W 2015 roku minęło 90 lat od uchwalenia ustawy, na mocy której powołano Fundację „Zakłady Kórnickie”. Stało się to inspiracją do zorganizowania specjalnej wystawy. Ekspozycja zaplanowana na cały lipiec, w Sali Czarnej kórnickiego Zamku, została otwarta już wcześniej – w ostatni weekend maja (30–31) w Klaudynówce. Majową inaugurację uatrakcyjnił występ artystyczny, ucharakteryzowanego na hr. Władysława Zamoyskiego, Tomasza Raczkiewicza. Na uroczystym otwarciu obecny był dyrektor Biblioteki Kórnickiej prof. dr hab. Tomasz Jasiński i prezes Fundacji Zakłady Kórnickie Kazimierz Grzesiak. Na wystawie obiekty przedstawione były w siedmiu gablotach, których zawartość ułożono według klucza tematycznego.

W pierwszych gablotach prezentowano materiały związane z twórcami Fundacji „Zakłady Kórnickie” – Jadwigą, Władysławem i Marią Zamoyskimi. Z bogatego zbioru pamiątek po hr. Jadwidze Zamoyskiej wybrano m.in. jej paszport oraz „Notatkę mającą pomóc w ewentualnej beatyfikacji Jadwigi Zamoyskiej”, napisaną prawdopodobnie przez jedną z nauczycielek lub uczennic Szkoły Domowej Pracy Kobiet. Kolejna grupa materiałów związana była ze śmiercią syna Jadwigi Zamoyskiej. Władysław hr. Zamoyski zmarł 3 października 1924 roku, a jego pogrzeb odbył się w Kórniku 6 października. Mowę żałobną przy zwłokach

wyłosił ks. Arkadiusz Lisiecki, późniejszy biskup diecezji katowickiej. W imieniu pracowników mowę wyłosił bliski współpracownik hrabiego, dyrektor dóbr kórnickich, ojciec późniejszej noblistki, Wincenty Szymborski. Została ona powielona i wydana jako broszura. Śmierć hr. Władysława Zamoyskiego była szeroko komentowana w kraju. Na ręce jego siostry, Marii Zamoyskiej, spłynęły liczne depesze kondolencyjne składane przez najważniejsze osoby w państwie (m.in. prezydenta Stanisława Wojciechowskiego, marszałka Senatu Wojciecha Trąpczyńskiego, premiera Władysława Grabskiego, gen. Władysława Sikorskiego, arcybiskupa gnieźnieńskiego i poznańskiego kardynała Edmunda Dalbora), a także przez luminary nauki i kultury (m.in. Oswalda Balzera i Stanisława Ignacego Witkiewicza). Gablotę uzupełniły rękopisy wspomnień Marii Zamoyskiej, niezwykle bogate w informacje dotyczące życia codziennego mieszkańców Zamku w Kórniku wraz z opisem ostatnich dni hrabiego i informacją o przyjęciu przez niego szkaplerza.

Władysław Zamoyski, w obliczu swej bezpotomnej śmierci, podjął wraz z matką i siostrą decyzję o darowaniu swych dóbr narodowi polskiemu. W lutym 1924 roku Władysław i Maria Zamoyscy złożyli na ręce prezydenta RP Stanisława Wojciechowskiego akt donacyjny. 20 lipca 1925 roku mocą ustawy Sejmu RP została utworzona Fundacja Zakłady Kórnickie, objęta patronatem Prezydenta i Prymasa Polski. Jej utworzenie, w trybie ustawy specjalnej, było ewenementem – jedynym takim przypadkiem w dziejach II Rzeczypospolitej.

Głównymi celami Fundacji były:

1. Utrzymanie i rozwój Szkoły Domowej Pracy Kobiet w Kuźnicach i w Kórniku.
2. Utrzymanie Biblioteki Kórnickiej oraz piecza nad jej wydawnictwami.
3. Zorganizowanie na terenie Ogrodów Kórnickich Zakładu Badania Drzew i Lasu.
4. Utrzymanie Zamku w Kórniku dla przechowywania i uczczenia pamięci najszlachetniejszych wśród obcych, którzy wobec Polski zasługi położyli i w czasach jej prześladowań i najsrozszych ucisków przyjaciółmi się okazali.

Druga gablota poświęcona była temu wydarzeniu. Znajdowała się w niej książka gromadząca akty prawne dotyczące Fundacji „Zakłady Kórnickie”, wydana przez Henryka Pawlikowskiego w 1925 roku we Lwowie. Otwarta była na stronie z przedrukiem deklaracji Jadwigi, Władysława i Marii Zamoyskich w sprawie utworzenia fundacji, która po ich śmierci gwarantowała, że ich majątki oraz zbiory biblioteczne i muzealne zostaną zachowane w całości i będą służyły narodowi. Zaprezentowano kilka telegramów z bogatego zbioru korespondencji Fundacji. Po śmierci Władysława Zamoyskiego Fundacja była zobowiązana do zapłaty podatku dochodowego w wysokości łącznie 1 305 129,35 zł. Pokazano kilka ekspertyz prawnych proponujących rozwiązanie tego problemu, np. przez

uchwalenie ustawy zezwalającej na hipoteczne obciążanie majątku Fundacji; jej projekt złożył na ręce Marszałka Sejmu RP w dniu 9 lutego 1932 roku Janusz Jędrzejewicz, minister wyznań religijnych i oświecenia publicznego, późniejszy premier RP.

Na wystawie eksponowane były kopie portretów fundatorów i fragment korespondencji naczelnika Fundacji w sprawie zamówienia tych portretów, a także przypomnienia dla pracowników o mszach św. w rocznice śmierci fundatorów. W czerwcu 1938 roku w kórnickim kościele parafialnym zawisła tablica pamiątkowa poświęcona pamięci twórców Fundacji „Zakłady Kórnickie”. Na wystawie zaprezentowano fragmenty obszernej dokumentacji związanej z tą inicjatywą.

Drugą część wystawy poświęcono późniejszym dziejom Fundacji. W okresie okupacji niemieckiej administrację majątków objął Heinrich Eimter-Bäumer, a Fundacja została zmieniona na Reichsstiftung für Deutsche Ostforschung (Fundację do Niemieckich Badań Wschodnich). W gablocie pokazano wspomnienia Antoniego Darowskiego, świadka wydarzeń z okresu II wojny światowej, opisujące przenoszenie zbiorów bibliotecznych z pawilonu w parku do Zamku i tragiczne wydarzenia z 20 października 1939 roku, gdy doszło do rozstrzelania mieszkańców Kórnicka, w tym pracowników Fundacji „Zakłady Kórnickie”. Z kolei we wspomnieniach Stefani Jaskólskiej, uczennicy Szkoły Domowej Pracy Kobiet w Kuźnicach, znalazł się opis reakcji Zarządu Fundacji na wybuch II wojny światowej.

Po wojnie sytuacja finansowa Fundacji była tak krytyczna, że zakładom groziło zamknięcie. W wyniku uchwały Rady Kuratorów z listopada 1948 i lutego 1949 roku, a także zarządzenia Ministra Rolnictwa z marca 1949 roku, majątki rolne Fundacji zostały przekazane Związkowi Państwowych Gospodarstw Rolnych w Poznaniu. W tym samym roku Wydział Oświaty Rolniczej przejął Szkołę Domowej Pracy Kobiet. Sama Fundacja przestała istnieć w 1952 roku wraz z decyzją o likwidacji wszystkich fundacji w Polsce Ludowej. W tym samym roku, na podstawie rozporządzenia Rady Ministrów, Polska Akademia Nauk przejęła Zakład Badania Drzew i Lasu, a w lipcu 1953 roku w struktury PAN została włączona Biblioteka Kórnicka. Ilustracją tego okresu jest m.in. ostatni protokół z posiedzenia Kuratorium.

Ekspozowano również materiały dotyczące pierwszych lat funkcjonowania Biblioteki Kórnickiej. Zaprezentowano „Projekt regulaminu Biblioteki Kórnickiej” z ręcznymi notatkami (prawdopodobnie) Witolda Czartoryskiego, a także datowany na rok 1928 tymczasowy „Regulamin Biblioteki”. Został on wydrukowany w pierwszym tomie „Pamiętnika Biblioteki Kórnickiej”.

Potwierdzeniem realizowania przez Fundację celów statutowych – wspomagania uzdolnionych uczniów i studentów – był list prof. Adama Skałkowskiego. Profesor zwrócił się do Zarządu z prośbą o przyznanie Włodzimierzowi

Dworzaczkowi mieszkania i funduszy na czas prowadzenia w Bibliotece Kórnickiej kwerend do rozprawy doktorskiej. Dzisiaj w zbiorach bibliotecznych znajduje się, bezcenna dla badań genealogicznych, spuścizna Władysława Dworzaczka, która została opracowana w formie elektronicznej i udostępniania jest na stronie instytucji jako „Teki Dworzaczka”.

Trzecia część wystawy poświęcona była działalności Fundacji w dobrach zakopiańskich. W wyniku problemów ze spłaceniem podatku od darowizn władze Fundacji zdecydowały się oddać dwa leśnictwa – Kościeliska i II Bukowina. W związku z tym zaprezentowano „Protokół zdawczo-odbiorczy” sprzedaży wspomnianych lasów tatrzańskich na rzecz Ministerstwa Rolnictwa z 30 września 1933 roku. Prezentowano projekty planowanych prac budowlanych i remontowych, np. budowy ogrodzenia przy „Bazarze” w Zakopanem, a także wykazy budynków Zarządu Dóbr Zakopane i Szkoły Domowej Pracy Kobiet w Kuźnicach, plan magazynu na Krupówkach pochodzący ze spuścizny po Wincentym Szymborskim, przekazanej do zbiorów Biblioteki Kórnickiej przez sekretarza Wisławy Szymborskiej – Michała Rusinka.

Dodatkową atrakcją było wystawienie niepokazywanych wcześniej zbiorów sfragistycznych związanych z Fundacją „Zakłady Kórnickie”.

Aleksandra Losik-Sidorska

**PRIMUM NON NOCERE.
Z DZIEJÓW MEDYCyny**
(27 VII – 14 IX 2015)

W Sali Czarnej Zamku Kórnickiego prezentowano wybór najciekawszych druków i rękopisów medycznych ze zbiorów Biblioteki Kórnickiej.

Pierwszą część wystawy poświęcono słynnym rozprawom i traktatom naukowym wybitnych lekarzy od XVI do XIX wieku, wśród których na uwagę zasługuje wydane w 1583 roku w Wenecji dzieło *De morbis puerorum tractatus* – pierwszy polski podręcznik pediatrii autorstwa Jana Chrościejewskiego (ca 1555–1627/28). Ten poznański doktor medycyny, absolwent uniwersytetu w Padwie, podczas studiów był słuchaczem wykładów wybitnego włoskiego lekarza Girolamo Mercurialego (1530–1606) i pod jego wpływem stworzył traktat medyczny, w którym zapoczątkował pojęcie chirurgii dziecięcej i plastycznej. Opisał w nim m.in. przepuklinę przeponową u noworodków i rozszczepy podniebienia.

Zaprezentowano także pierwsze w języku polskim dzieło poświęcone kile, autorstwa Wojciecha Oczki (1537–1599), wydane w Krakowie w 1581 roku.

W traktacie tym wprowadzono polską nazwę „przymiot” zamiast łacińskich terminów *sphyllis* lub *lues*, podano wiele trafnych obserwacji z dziedziny epidemiologii tej choroby, podkreślając masowe występowanie zachorowań i przenoszenie się choroby na wielkich obszarach. Zalecano ostrożniejsze leczenie wcierkami ręciovymi, szeroko stosowanymi w całej Europie, a także opisano operację plastyczną w kiłowych zniekształceniach nosa za pomocą płata skóry pobranego z ramienia.

Kolejnym prezentowanym obiektem był najśłynniejszy traktat szwajcarskiego lekarza Simona André Tissota (1728–1797), *Onanizm czyli roztrząśnienie chorób pochodzących z samogwałtu*, Warszawa 1787 (wydanie pierwsze: Lozanna 1760). Tissot był w ówczesnej Europie autorytetem medycznym, toteż jego traktat zyskał spory rozgłos w wielu krajach. Po raz pierwszy rozpatrywano w nim onanizm nie tylko z punktu widzenia moralności i religii, ale przede wszystkim jako zjawisko medyczne.

Wśród rozpraw i traktatów medycznych szczególnym zainteresowaniem cieszyły się podręczniki do anatomii, m.in. Teodora Weichardta (1755–?) *Anatomia to jest nauka poznania części ciała ludzkiego. Ku pożytkowi felczerów i cyrulików*, wydana w Krakowie w 1793 roku, oraz siedmiotomowy *Narząd powszechny opatrzenia chirurgicznego* profesora Rafała Czerwiakowskiego (1743–1816), zwanego ojcem chirurgii polskiej.

Ciekawy zabytek codziennej praktyki lekarskiej to rękopiśmienna księga z historiami chorób, prawdopodobnie własność chirurga Alfreda Bentkowskiego (1813–1850), w której opisano kilka konkretnych przypadków schorzeń objawiających się drgawkami lub paraliżem oraz przebieg eksperymentalnej terapii prądem. Na uwagę zasługuje także brulion projektu Towarzystwa ku Wzniesieniu Oświaty i Lepszego Bytu Pomiędzy Ludem Wiejskim Wielkiego Księstwa Poznańskiego, pisany ręką Karola Marcinkowskiego, oraz rachunek za lekarstwa dla hrabiego Działyńskiego wystawiony przez Aptekę „Pod Żółtym Lwem” (Poznań, 1 czerwca 1857).

Drugą część wystawy skupiona była na chorobach zakaźnych i epidemiach, które pustoszyły Europę przez stulecia. Najstraszniejszą plagą, wzbudzającą powszechną grozę, była dżuma. To właśnie jej poświęcono najwięcej publikacji, poczynając od najstarszej z prezentowanych na wystawie rozprawy Jana Benedykta Solfy (1483–1564) *Libellus novus de Causis, signis et curatione pestilentiae ad preservationem simul et curam eius mali*, Kraków 1521. Dzieło to jest najstarszym polskim traktatem o dżumie – najgroźniejszej i najstraszliwszej chorobie ówczesnego świata. Wśród znaków poprzedzających wybuch epidemii autor wskazuje na pojawianie się dużej liczby szczurów, ponadto wymienia środki mające zapobiec zachorowaniu, a są to: kamfora, aloes, goździki, gałka muszkatołowa i liście dębu.

Wskazówki, jak ustrzec się przed „morowym powietrzem”, ukazywały się w licznych drukach ulotnych od XVI do XVIII wieku. Przykładem jest, wydane w Krakowie w 1569 roku, dzieło Antona Schneebergera (1530–1581) *Książki o zachowaniu zdrowia człowieka, od zarazy morowego powietrza*, a także *Prezerwatiwa przeciwko morowemu powietrzu doświadczona* Marcina z Klecka, wydrukowana w Poznaniu w 1624 roku, oraz *Nauka jako się sprawować czasu morowego powietrza* Jana Innocentego Petrycego (1592–1641), wydana w Krakowie w 1705 roku.

W pierwszej połowie XIX wieku pojawiła się nowa groźna choroba, która do Europy dotarła z Azji. Była to cholera, atakująca przede wszystkim ludność ubogą, żyjącą w warunkach mieszkaniowych sprzecznych z higieną, gdyż rozprzestrzeniała się głównie poprzez skażoną ludzkimi odchodami wodę. Broszury i odezwy do ludności, redagowane przez lekarzy, były efektem toczących się w Europie burzliwych dyskusji o zapobieganiu epidemii oraz terapii. Jedną z takich broszur, zaprezentowaną na wystawie, jest *Nauka o powodach do cholery, o środkach do zapobieżenia wybuchnięciu choroby, o znakach pojawiającej się choroby i pierwszej pomocy dla chorych na cholere*, wydana we Lwowie w roku 1847.

Trzecią część wystawy poświęcono zjawisku „medycyny domowej”, czyli przekazywanej z pokolenia na pokolenie wiedzy o przyrządzaniu leków i mikstur na różne dolegliwości. Nośnikami tejże wiedzy były ukazujące się od XVI wieku zielniki (herbarze), rękopiśmienne sylwy szlacheckie, wydawnictwa popularne, kalendarze i czasopisma.

Jednym z ciekawszych obiektów zaprezentowanych w tej grupie zbiorów był *Herbarz to iest ziół opisanie* Marcina Siennika (?–1588), wydany w Krakowie w 1568 roku. Herbarze, czyli zielniki, spełniały rolę poradników terapeutycznych. W XVI wieku po polsku ukazało się ich pięć (najstarszy w 1534 roku). Dotyczyły przede wszystkim ziół leczniczych, ale także leków pochodzenia zwierzęcego i mineralnego. Opisywały również puszczanie krwi.

W XVIII wieku najpopularniejszym autorem poradników medycznych był Ludwik Perzyna (1752–1800), autor *Lekarza dla włoscian czyli Rady dla pospolstwa* (Kalisz 1793), w którym opisywał m.in. lecznicze zastosowanie pijawek. Podobny charakter miały *Medyk domowy* Samuela Beimlera (Leszno 1749) oraz rękopiśmienny *Manuskrypt przeze mnie [...] spisany* Tadeusza Kajetana Szawernowskiego (1769) i XIX-wieczny *Lekarz domowy*, zawierający wskazówki z zakresu higieny niemowląt.

Magdalena Marcinkowska